

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ (PhD) TÉZISEI

**„A FÖLD MEGVÁLTÁSA
ELŐBBREVALÓ
A NÉP MEGVÁLTÁSÁNÁL”**

**A ZSIDÓ NEMZETI ALAP
MAGYARORSZÁGI IRODÁJÁNAK TEVÉKENYSÉGE
A KORABELI CIONISTA SAJTÓ TÜKRÉBEN 1938-IG**

TÓTH SÁNDOR

OR-ZSE

Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola

Témavezetők:

Prof. Dr. Haraszti György

Dr. Zima András

Budapest

2018

1. A kutatás előzményei

A Keren Kajemet Lejisraelhez személyes kapcsolat fűz, mivel 1997-2003-ig a szervezet magyarországi oktatási képviselőjeként dolgoztam. Az Izrael minél mélyebb megismerésére irányuló oktatási segédletek terjesztése, vetélkedők szervezése saját érdeklődésemre is hatással volt. A héber nyelv szeretete, tanulása, művelése mellett meg akartam ismerni az ország felépítésének folyamatát is, melyben fontos támpontot nyújtanak a KKL különböző kiadványai, mellettük viszont szükségesek a tudományos igényű munkák is. Tájékozódásaim során azt láttam, hogy a KKL történetével számos neves izraeli tudós foglalkozott és foglalkozik folyamatosan, így a szakirodalom héber és nagyrészt angol nyelven is elérhető. Magyar nyelven azonban – a korabeli kiadványoktól eltekintve – hiányzik a KKL történeti összefoglalása, a magyarországi iroda tevékenységének pedig egyáltalán nincs szakirodalma.

2. Források

Fontosnak tartottam, hogy a korabeli sajtó mellett eredeti dokumentumokra is tudjak támaszkodni, ezért kutatásaimat levéltárakban kezdtem. A Magyar Nemzeti Levéltárban és Budapest Főváros Levéltárában alapszabályokat – Magyarországi Cionista Szervezet mint szövetség, 1911 és Magyar Cionista Szövetség, 1927 –, valamint közgyűlési jegyzőkönyveket és taglistákat találtam. A Magyar Zsidó Levéltárban azt a felvilágosítást kaptam, hogy néhány KKL-bélyegen kívül más anyag nincs a gyűjteményben – így sajnos itt nem tudtam kutatást folytatni. Lehetőségem nyílt viszont a jeruzsálemi

Központi Cionista Levéltárban való kutatásra, ahol külön fondokba gyűjtötték – általában más, közép-kelet európai országokkal együtt – a KKL magyarországi irodájára vonatkozó dokumentumokat. Kutatásom során találtam jegyzőkönyveket a magyarországi iroda tanácskozásairól, éves jelentéseket, elszámolásokat, bevételi és kiadási bizonylatokat, továbbá vezetőségi és taglistákat – a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének megalakulása idejétől kezdve (1926). Mindezen kívül a központi és a magyarországi iroda, illetve az egyes vezetők és tagok közötti kiterjedt levelezést is találtam, melynek nagy része német, kisebb része magyar, angol, vagy héber nyelvű. Továbbá különböző fondok tartalmaztak korabeli kiadványokat, cionizmust, KKL-t bemutató kis könyveket, gyermekek számára kiadott gyűjtőkönyvecskéket, felhívásokat, körleveleket, naptárakat, levelezőlapokat is.

A források következő rétegét a korabeli, elsősorban cionista sajtó jelentette. Ezzel a témával többen is foglalkoztak már Magyarországon, köztük dr. Novák Attila, dr. Róbert Péter és dr. Zima András is. Az ő tanulmányaik alapján kutattam fel a különböző sajtótermékeket, kigyűjtve belőlük a KKL-re vonatkozó cikkeket, híreket, kimutatásokat. Elsőként a *Zsidó Szemle* (1911-38) került vizsgálódásaim középpontjába, melyet teljes egészében megtaláltam az OR-ZSE könyvtárában. Ezután indultam időben visszafelé, feldolgozva a *Magyarországi Cionista Szervezet* c. lapot (1909-10), részben az OR-ZSE, részben az Országos Széchenyi Könyvtár állományából. Mivel a katalógus nem mutatta, teljesen véletlenül bukkantam rá 3 számra az újság 1908-as évfolyamából a Központi Cionista Levéltárban.

Eszerint – bár a lapon II. évfolyam van feltüntetve – a Magyarországi Cionista Szervezet c. újság 1908-tól jelent meg. A *Zsidó Néplapot* (1904-05) – néhány szám hiánnyal – szintén fel tudtam dolgozni az OR-ZSE könyvtárából. Újabb meglepetésként ért viszont, amikor az OSZK keresőjében megtaláltam a *Zsidó Élet* c. lapot, melyről az előttem kutatók nem tettek említést, egyedül dr. Alexander Emed: A magyarországi cionista mozgalom története c. kiadványában találtam rá utalást. Az 1907-ben havi rendszerességgel megjelent újság hiánytalanul tanulmányozható az OSZK mikrofilm részlegén. Szintén itt tanulmányoztam a KKL magyarországi irodájának kiadványát, az 1935 és 1938 között évente 3-4 alkalommal megjelent *A Föld Szava* c. lapot. Mindezen kívül összegyűjtöttem a KKL-re vonatkozó cikkeket és híreket a *Múlt és Jövő* c. folyóiratból is (1911-44), melynek teljes folyama megtalálható az OR-ZSE könyvtárában.

A források utolsó rétegét a már megjelent tanulmányok, könyvek alkották. A cionizmussal foglalkozó hatalmas szakirodalomból kiindulva azonban a KKL-ről jóval kevesebbet találtam, a magyarországi tevékenység pedig feldolgozatlan.

3. Kutatási módszerek

A disszertáció kutatási módszere a történetírói munkamódszert követte. Első helyen az anyaggyűjtés állt, ez jelentette a korabeli dokumentumok felkutatását és összegyűjtését, valamint a sajtóorgánumok vonatkozó cikkeinek, híradásainak, a megjelent kimutatásoknak az összegyűjtését. Az anyag feldolgozása egyrészt történeti, másrészt ok-okozati összefüggésben való értelmezésben és elemzésben valósult meg, mindvégig törekedve arra,

hogy a tények, illetve a tényszerű valóság objektivitása megmaradjon. Ebbe a folyamatba kapcsolódott be a témával foglalkozó szakirodalom megismerése és feldolgozása is.

A magyarországi iroda a KKL szerves részét képezte, tehát a gyűjtések nemcsak helyi, hanem nemzetközi szinten is megjelentek, mindig az aktuális Erec Jisrael-i munkára vonatkoztatva. A kimutatások alapján az adományok útja minden esetben végigkövethető az adományozótól a felhasználási célig. A dolgozatírás során igyekeztem ezt az összefüggérendszerrel mindvégig szem előtt tartani.

4. Tézisek

Kutatásaim során a következő kérdésekre kerestem választ:

1. Kik és milyen körülmények között alakították meg a KKL magyarországi irodáját?
2. Mely felsőbb szervek befolyásolták az iroda tevékenységét?
3. Kik voltak a szervezet vezetői? Milyen elképzelések mentén irányították az irodát?
4. A nagyobb magyarországi gyűjtések eredményei megjelentek-e nemzetközi szinten?
5. Milyen hatással voltak az iroda működésére a történelmi események?
6. A KKL magyarországi tevékenysége a cionista mozgalmon belül maradt-e, vagy nem cionista körökben is elterjedt?
7. Mennyire mondható sikeresnek a KKL magyarországi tevékenysége?

A fő kérdések képezik a disszertáció gerincét, a válaszok pedig megfogalmazhatók tézisek formájában. Mivel a téma eddig feldolgozatlan volt, a tézisek természetesen új tudományos eredményeket jelentenek.

1. Az 1897-es bázeli Cionista Kongresszus után a magyar cionista csoportok pozsonyi központtal tevékenykedtek. 1905-ben székhelyüket Budapestre tették át, melyet az ottani mozgalom megerősödése eredményezett. Ekkor indította el dr. Künsztler Mór a KKL magyarországi munkáját, melyet 1906-tól dr. Dömény Lajos folytatott, aki megalapította a magyarországi irodát, valamint néhány év alatt megszervezte a gyűjtéseket és országsszerte nemzeti alap biztosokat nevezett ki a tevékenység széles körben való elterjesztése céljából.

2. A gyűjtések bevezetéséhez belügyminisztériumi engedélyt kapott az iroda. Legfelsőbb szerve – ahová az összegyűjtött adományokat beküldték és ahonnan a működéshez szükséges anyagi és tárgyi feltételeket kapták – a KKL mindenkor központi irodája volt. A magyarországi iroda vezetőjét a cionista országos értekezlet választotta, a KKL központi irodája pedig jóváhagyta a döntést. A két világháború között azonban a központi iroda küldöttei – Székely Béla, prof. Julian Silberbusch és Bató Lajos – is dolgoztak vezetőként a magyarországi munkában. A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének megalakulásától kezdve (1926) a hivatalos gyűjtési engedélyt a KKL is ezen az ernyőszervezeten keresztül kapta. A magyarországi iroda továbbra is működött, munkáját pedig segítette a Pro Palesztina Szövetségben belül alakult KKL-szakosztály.

3. A magyarországi iroda vezetői a cionista mozgalom elismert és közismert személyiségei voltak, akik megbízatásukat társadalmi munkában, ám a legnagyobb buzgalommal és odaadással végezték. Legtöbbjüknek civil munkája és családja volt, de irodavezetői megbízatását, sokirányú propagandatevékenységét, az egész országra kiterjedő személyes agitációját úgy végezte, mintha főállása lett volna. Elképzeléseik középpontjában elsősorban az állt, hogy a magyarországi zsidóság minél szélesebb rétegeit bekapcsolják a KKL által szervezett gyűjtőmunkába, ezen keresztül pedig az országépítésbe. Az irodának 1938-ig név szerint a következő vezetői voltak:

1906-1913. Dr. Dömény Lajos

1914-1918. Dr. Jordán Viktor (katonai szolgálata alatt dr. Simon Lajos és Hirsch Márton helyettesítette)

1918-1921. Dr. Krausz Miksa

1921-1927. Dr. Izsák Ede (központi küldött 1925 és 1927 között: Székely Béla)

1928-1931. Léderer Ignác

1931-1938. Marton Ede (központi küldött 1934 és 1935-ben: prof. Julian Silberbusch, 1936-ban: Bató Lajos)

Az 1926-ban alakult Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége külön KKL-szakosztályt hozott létre. A rendelkezésemre álló források alapján a KKL-szakosztály és a magyarországi KKL-iroda egymást segítve, sok esetben együtt dolgozott. A KKL-szakosztály első vezetője egy évtizeden keresztül a nemzetközi hírű tudós,

prof. Pfeiffer Ignác volt, lemondása után, 1937-ben Márer Arnold követte.

4. A vizsgált időszak nagyobb gyűjtései az I. világháborúhoz kapcsolódtak. A *Hadi földadomány* osztrák kezdeményezésre indult 1915-ben, célja a háborúban földönfutóvá vált zsidók letelepítése volt Palesztinában. A gyűjtésbe bekapcsolódott a magyarországi iroda, azonban sem a kimutatások alapján, sem pedig a KKL tevékenységével foglalkozó héber és angol nyelvű kiadványokból nem derül ki, hogy az akció milyen sikerrel zárult. I. Ferenc József halála után a magyarországi iroda gyűjtést indított olajfaliget ültetésére, mely folyamatos volt 1917-18-ban. Az eredmény viszont ezúttal sem kimutatható. Az egyetlen gyűjtés, melynek bizonyítható eredménye volt és melyet a magyarországi iroda kezdeményezett, a *Magyar Zsidó Hősi Halottak Emlékerdeje* ültetése. Az akció 1930-ban kezdődött, a Kirjat Anavim melletti erdő felavatására pedig 1931-ben került sor dr. Patai József és a KKL jeruzsálemi főirodája delegációjának vezetésével. Az erdőben az elesett katonák emlékére névre szóló ligetekre is gyűjtöttek, melyek közül legnépszerűbb az *Ismeretlen Magyar Zsidó Katona Ligete* volt, ebből két év alatt hármat is ültettek.

5. A történelmi események nagymértékben befolyásolták az iroda működését és tevékenységét. A magyarországi iroda az I. világháborúig folyamatosan fejlődött mind a szervezet kiépítése, mind pedig a gyűjtések – adományágak és felajánlott összegek – vonatkozásában. A háború kezdetekor a cionisták nagy része önként vonult be katonai szolgálat teljesítésére, a KKL gyűjtéseinek jelentős hányadát pedig a – cionista

központban létesített – hadikórház és a hadiárvák javára fordították. A háború befejezésekor az iroda vezetője, dr. Jordán Viktor nagyszabású, ugyanakkor konkrét terveket terjesztett elő az iroda tevékenységére vonatkozóan, azonban ezek a tervek a trianoni békeszerződést követően nem tudtak megvalósulni. Az ország szétdarabolásával nagyszámú zsidóság maradt az elcsatolt területeken, ez pedig a cionista mozgalmat – és benne a KKL tevékenységét – is érzékenyen érintette. A magyarországi cionista tevékenység így leginkább Budapestre, valamint a jelentősebb zsidó lakossággal rendelkező vidéki városokra szorult vissza. A lendület tehát a területi elcsatolásokkal torpant meg, hiszen ezekkel az intézkedésekkel a magyarországi cionista mozgalom fontos központjait és embereit veszítette el. Tovább nehezítették a helyzetet az 1919-es események (vörösteror, fehérterror), melyek következtében a KKL-irodát szinte az alapoktól kellett újra felépíteni. Ezek mind közrejátszottak abban, hogy Székely Béla, a központi iroda küldötte 1925-ben úgy látta, az országban nemcsak gyűjtések nincsenek, hanem a KKL-iroda sem működik. A két világháború között a KKL tevékenységi körét próbálták az egész országra kiterjeszteni előadássorozatokkal, programokkal, filmvetítésekkel, gyűlésekkel, hogy a gyűjtéseket minél szélesebb körben végezzék.

6. A KKL eszméjét és gyűjtéseit a cionisták a kezdetektől népszerűsítették általános zsidó – tehát nem cionista – körökben is. Az első időktől fogva voltak nem cionista – több esetben akár nem is zsidó – bizalmi tisztek, a tevékenységet azonban mégsem sikerült igazán kiterjeszteni. A cionisták 1909-től kezdve többször

fordultak a Pesti Izraelita Hitközség vezetőségéhez azzal a kéréssel, hogy engedélyezzék a zsinagógákban a KKL céljaira való felajánlásokat, gyűjtéseket. A szélesebb körű terjesztést azonban nem a pesti, hanem a budai hitközség propagálta és indította el 1926-ban az összes vidéki hitközségnek szétküldött körlevelével. A KKL templomi gyűjtéseinek bevezetése és a zsidóság nem cionista elitje egy részének csatlakozása a KKL eszmeiségéhez 1926 végén életre hívta a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségét. A szövetséget cionista és nem cionista zsidók együtt alapították és vezették. Bár a források tanúsága szerint a cionisták a kezdeti segítség után kiléptek volna, hogy a KKL cionista intézménye mellett egy azt segítő nem cionista intézmény is tevékenykedjen, erre végül nem került sor és a Pro Palesztina munkáját cionisták és nem cionisták együttműködése jellemezte.

7. Bár a magyar cionisták nagy fontosságot tulajdonítottak a KKL-nek, legjobb embereiket választották vezetőknek és a gyűjtéseket folyamatosan népszerűsítették, a számszerű adatok összevetése alapján nem mondható eredményesnek a magyarországi munka. Ennek több oka lehetett, melyek azonban mind összefüggésbe hozhatók a cionizmus magyarországi megítélésével. A magyarországi cionista mozgalommal foglalkozó kutatók megállapították, hogy a mozgalom csupán néhány ezer fős tagsággal rendelkezett, tehát marginálisnak mondható. Köztudomású, hogy a Magyar Cionista Szövetség belügyminisztériumi engedélyt csak 1927-ben kapott, addig félig – de több időszakban teljesen – illegálisban működött egy gazdasági fedőszervezettel, melynek neve Magyarországi Cionista Szervezet mint szövetkezet volt. A KKL kölni központja 1907-ben

engedélyeztette Magyarországon az irodát, így az legálisan működött. A gyűjtési engedélyt azonban minden évben meg kellett újítani, ez pedig – főleg az 1930-as években – többször is problematikusnak bizonyult. Gyűjtési engedély hiányában pedig a KKL-iroda sem dolgozhatott legálisan. Ezeket a nehézségeket részben kiváltotta, részben hozzájuk járult a magyar zsidóság általános felfogása, mely szerint Magyarország a magyar zsidók hazája, ezért Erec Jiszrael felépítésére adományozni nemcsak fölösleges, hanem káros és veszélyes is. Veszélyes, mert hazafiatlanságot jelent, mert ellene fordul az emancipáció által kivívott értékeknek és jogoknak, mert a vallásfelekezeti ideológiája helyett azt hirdeti, hogy a zsidóság – ad absurdum – nemzet. Leginkább tehát ezzel a felfogással magyarázható a magyar zsidóság vezetőinek nagyfokú ellenállása és az is, hogy a Pro Palesztina Szövetséghez való csatlakozás helyett inkább külön bizottságot alakítottak, melynek célja kizárólag az Erec Jiszraelben letelepedő magyar zsidók segélyezése lett volna – ha a '30-as évek második felében ez a kezdeményezés elindult volna...

5. A kutatómunka összefoglalása

Dolgozatom elsődleges céljával a KKL magyarországi irodája működésének bemutatását tűztem ki. Az általam felkutatott, összegyűjtött és feldolgozott anyag mennyisége és a vonatkozó szakirodalom megismerése egyrészt megalapozta ezt a bemutatást, másrészt kialakított egy másodlagos célt, a KKL magyar nyelvű szakirodalmának bővítését. Disszertációmban ezért a bevezetést követően külön fejezetben foglalkozom a KKL megismertetésével. Végigkísérem alakulását és

tevékenységét az alapítók első gondolatától kezdve a szervezet kiépüléséig, kitekintve az Izrael államának megalakulása után megváltozott munkaterületeire. Ebben a fejezetben összefoglalom a héber nyelvű szakirodalmat, továbbá értelmező keretbe helyezem a KKL magyarországi irodájának működését is. A következő fejezetben a magyarországi viszonyokat mutatom be, a cionizmus terjedését, alakulását, különböző szervezeteinek meghonosodását. Ezt követi a dolgozat fő fejezete, a magyarországi iroda saját kutatásra és feldolgozásra épülő bemutatása. Az időrendben megjelenített elemzés bemutatja az iroda alakulását, az országos hálózat kiépítését, a különféle adományozási ágak elterjedését, a különleges gyűjtések menetét, mindemellett pedig a vezetők és a tagok – bizalmi tisztek – gyakran emberfeletti munkáját, betekintést nyújtva a kapcsolatrendszerekbe, illetve néhol a magánéletbe is. Ezen és a tevékenységek nemzetközi összefüggéseinek bemutatásán keresztül valósul meg a dolgozat elsődleges célkitűzése.

Kutatásom különleges hozadéka, nem várt eredménye két személyes levél bemutatása. A leveleket dr. Dömény Lajos, a KKL magyarországi irodájának megalapítója és első vezetője írta 1914-ben az orosz frontról, halála előtt néhány nappal. A levéltárban utolsó leveleként számon tartott, szüleinek címzettet követte egy másik, amit barátjának és cionista munkatársának, dr. Kahan Niszonnak írt. Leveleinek ismertetése újabb adattal gazdagítja a magyarországi cionista szakirodalmat. Ugyancsak információ gazdagnak bizonyult Komoly Judit professzor asszony visszaemlékezése, annál is inkább, mert apai nagyapja, Kohn Dávid ismert cionista vezető

volt. Dömény Lajos mellett dolgozott a magyarországi KKL-irodán, aminek képviselőjét látta el az 1911-ben megrendezett Cionista Kongresszuson Bázelen. A Magyarországi Cionista Szervezet mint Szövetkezet egyik igazgatója lett ugyancsak 1911-ben. A személyes emlékezet segíthet abban, hogy a múlt feltárása a hitelesség mellett elevenebbé és élményszerűbbé váljon, hiszen nem utolsósorban éppen az élmény az, ami megszólíthatja a mai kor olvasóját is.

Publikációs jegyzék

- **Scheiber Sándor és munkásságának bibliográfiája** c. könyv héber nyelvű indexének elkészítése. Alexander Scheiber and the Bibliography of his Writtings, Edited by Máté Hídvégi, OR-ZSE, Gabbiano Print Nyomda és Kiadó Kft. Budapest, 2013.
- Az Izraeli Kulturális Központban található **Herzl Oktatási Központ** írott és hangzóanyagának magyar nyelvre fordítása 2013.
- **Carl Lutz és a legendás budapesti Üvegház** c. vándorkiállítás teljes anyagának lektorálása, részbeni fordítása héber nyelvre 2013.
- **Ember és föld. Évezredek hagyománya a Zsidó Nemzeti Alap tevékenységének tükrében.**
OR-ZSE doktorandusz-konferencia 2013.
- **Emlékezés az eltűntekre. Két könyv a szécsényi holokausztról.** *Yerusha online* II. évfolyam 2. szám, 2015.
- **Fényes világ.** OR-ZSE „Fény éve” konferencia 2016.
- **Ciongondolat a középkorban.** OR-ZSE „A zsidóság emberközpontú tudománya – szakrálisról a profánig” konferencia 2017.